O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi
Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat pedagogika instituti

Axmedov O'ktam
4- kurs boshlang'ich ta'lim metodikasi talabasi.

Barkamol avlod tarbiyasining asosi xalqning ta'lim-tarbiyaviy an'analarida

(malakaviy bitiruv ishi)

Ilmiy rahbar: Pedagogika fanlari doktori,
prof. U. Aleўov.

Nukus - 2015

Himoya qilishga ruxsat berildi:

Fakultet dekani dost. U.Seytjanova
Kafedra mudiri: prof. M.Ayimbetov.
Ilmiy rahbar: prof. U. Aleўov.

Mavzu: Barkamol avlod tarbiyasining asosi xalqning ta'lim-tarbiyaviy an'analarida

(malakaviy bitiruv ishi)

Davlat attestastiya komissiyasining qarori:

Bitiruvchi **Axmedov** O'**ktamning**

bitiruv mutaxassislik ishiga ____ bahosi qo'yilsin.

DAK raisi: ______________________________

DAK a'zolari: ______________________________

____

____

____

- iyun, 2015

M u n d a r i j a

Kirish ______________________________________ 4

1. Xalq pedagogikasi yoshlarning axloqiy tarbiyasi xaqida ________________________________ 6

2. Xalq pedagogikasida yoshlarning aqliy tarbiyasi _____________________________ 30

Xulosa _____________________________________ 46

Adabiyotlar _________________________________ 48

K I R I Sh

Maqollar, matallar, ertaklar, ashulalar va dostonlar xalq donishmandligidan iborat, bularda tarbiya masalalari katta o’rin tutadi. Bu - asrlar davomida to’plangan va tajribada sinalgan xalq pedagogikasidir.

Maqollar, matallar, ota-bobolarning xikmatli so’zlari pedagogik propaganda uchun juda soz material bo’la oladi. Bular bolalarga pedagogik ta’sir ko’rsatish ishida eng yaxshi vositadir.

A. M. Gorkiy shunday deb yozgan edi ‘Folklor - mexnatkash xalk o’zining mexnati va sotsial xayotidagi tajribalaridan xosil bo’lgan bilimlar yig’indisidir. Bu bilim – cho’ponlarning, ovchilarning, qo’shchilarning va boshqa qadimgi umuminsoniy madaniyat asoschilarining bilimlaridan iborat. Bizgacha parcha-purchalarda yetib kelgan bu bilim, mazmuni va ahamiyatiga ko’ra, o’z vaqtida faqat adabiyotgina emas, balki fan xizmatini ham bajargan.

Ertak, ashula, doston, matal, maqol va ota-bobolarning xikmatli so’zlari xaqiqiy mexnatkash xalq yaratgan donishmandliklar bo’lgani sababli yaxshilik qoidasi va xaqiqat chizig’idan nari chizmaydi. Ularda adolat, nomus va xakkoniyatning olijanob g’oyalari bor. Ularda, xayotning turli tarmoqlaridan olingan bilimlar yig’indisi, insoniy tuyg’ular chukurligi o’ylab chiqargan emas, u faqat o’z tajribasida ko’rgan va ishongan narsalarini so’zlagan, shuning bilan eksplutatorlar siyosatining reaktsion traditsiyasiga qarshi kurashgan. Xalq o’rtasidagi xikmatli so’zlar turmushda orttirilgan donoliklar qaymog’idir. Bu – xalq idrokining guli bo’lib, xar bir shaxs uchun juda ravshan va tushunarlidir. Xalq donishmandligining tarbiyaviy ahamiyati va roli shundan kelib chiqadi. Tarixdagi barcha mashxur kishilar tarbiyaning bu turiga katta ahamiyat berganlar.

Bolalarni tarbiyalash masalasiga har doim xalq g’amxo’rlik qilib, muxokama qilib keldi. Xalq o’zining o’sib kelayotgan buguniga qimmatbaxo insoniy xislatlar berishga intildi mexnatsevarlik, itoat, chidam, nomus, adolat, xushmuomala, ota-onaga va kattalarga hurmat, kichkinalarga g’amxurlik, zaiflarga ximoya, yomonlikka nafrat shunday xislatlardan iborat.

Xalq, bolalar xulq-atvorini tug’ri tarbiyalashga g’amxo’rli qilish bilan birga, tarbiya usullarini ham yaratadi.

O’zbek xalq traditsiyasida va xalq donishmandligida xalqning mustaqilligi va oiladagi bola tarbiyasi masalasida chuqur o’ziga xosligi ravshan ko’rinib turadi. Bu ishimizda biz mana shu narsalarni analiz kilib o’tmoqchimiz.

Ma’lumki, xar bir xalq va millat traditsiyasida saqlanishi va rivojlantirilishi kerak bulgan foydali tomonlari ayniqsa ko’p.

Mutaxasislik ishida xalq tajribasining quyidagicha eng muhim masalalari yoritilgan bolalar tushunchasini qaytadan tarbiyalash, ota-ona nasihati, xunuk va noto’g’ri xat yozish sabablari, xat yozish qoidalarini o’qituvchi tomonidan tug’ri ko’rsatilishining axamiyati va odob-axloxning boshka xil shakllari.

Garchi bu materialning bir qismi xalqimiz xayotining o’tgan bosqichini aks ettirsa-da, lekin umuman asar pedagogika va psixologiya soxasida ishlovchilar uchun shubxasiz qiziqarlidir. Bu asar, axoli o’rtasida pedagogik propaganda olib borish ishida maorif va madaniyat xodimlariga material sifatida birmuncha yordam berishi va ota-onalarning diqqatiga sazovor bo’lishi mumkin.

O’ylaymanki, xalq donishmandligi, ota-bobolarning xikmatli suzlari bolalarga ta’sir etadigan eng yaxshi pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Xalq tradistiyalarining yaxshi tomonlarini propoganda yozish xozirgi bosqichda, ayniksa oilada yoshlarni barkamal avlod sifatida tarbiya etishning murakkab masalalarini xal etishda yordamlashadi.

1. XALQ PEDAGOGIKASI YOShLARNING AXLOQIY TARBIYASI HAQIDA.

Mexnatsevarlik, mexnatkash odamlarni hurmat qilish, ishga uquvli bo’lish, kattalarga ko’maklashuv va xar qanday ishda ustalik-Uzbek tradistiyasida tarbiyaning asosiy turi bo’lib keldi. Shuning uchun juda qadim zamonlardan beri oddiy xalq oilasida, Uzbek dexqonlari ko’pincha bolalar mexnatda kattalarga ergashish yo’li bilan tarbiya olardilar. Qizlar ham bir oz ulg’aygandan keyin, odatda onalariga uy ishlarida yordam berib o’rganganlar. Ularning asosiy mashg’ulotlari ovqat pishirish, sigir sog’ish, hovli supurish, ip yigirish, tikish va shunga o’xshaganlardan iborat bo’lgan.

Qizlar taxminan 11-12 yoshdan ip yigirishga va chig’iriqdan paxta chiqarishga o’rganganlar. Bu xil ishlar ko’proq qishloqlarda bo’lgan. Bundan tashqari, qizlar do’ppi va ro’mol tikishga qiziqqanlar, ba’zilari esa bu ishda juda chevar bo’lib olib, buyurtmaga tikkanlar.

Dexqonchilik ishlarida esa, o’g’il va qiz bolalar teng qatnashgan. Ular asosan paxta terimida, qovun, uzum va boshqa mevalarni uzib, saranjomlashda qatnashganlar.

O’g’il bolalar odatda otalariga xosilni yig’ishda yordamlashib, xirmonda ot xaydab, bug’doy yanchganlar. Ba’zan ular jo’xori, makkajo’xori, tariq singari ekinlarni yig’ganlar.

Bolalarning dexqonchilikdagi ishlari sodda bir tusda bo’lib, maxsus tayyorlik talab etmagan. Ularga ba’zan otasi, onasi yo

ki kattalardan birortasining kanday ishlaetgani kUrsatilsa bas.

Bolalar eshak aravalarda dalalarga gUng tashiganlar, lekin gUngni ortish va tushirishni kattalar bajargan. Bolalar ot minishib. Daladan xirmonga bug’doy, arpa tashiganlar.

O’zbek xalk pedagogikasida ertaklar,nasixatlar va o’gitlar katta o’rin tutadi.

Qadim zamonda bir chol yashagan ekan, uning to’rtta o’g’li bo’lgan ekan. Kunlardan bir kuni chol o’g’illarini chaqirib shunday debdi: “Men qarib qoldim. Birortalaring oilaga bosh bo’lishlaring kerak. Ichlaringdan kim aqqli va boy chiqsa, meros shunga tegadi. Har qaysilaring menga o’z aqllaringni va boyliklaringni ko’rsatinglar!”

To’ng’ich o’g’li ko’lini otasiga uzatib, barmog’idagi ajoyib oltin uzugini ko’rsatib, shunday debdi: “Mana mening boyligim, kim boy bo’lsa, o’sha aqlli bo’ladi”.

Ikkinchi va uchinchi o’g’illari ham shu xilda maqtanishibdi.

Chol boshini chayqabdi-da, katta o’g’illariga xech narsa demasdan, kenja o’g’liga murojaat qilibdi`: “Xo’sh, sen nimaga jim turibsan? “

Mening zumrad ko’zli uzugim yo’q, zar tikilgan kiyimlarim, tilla kamarim ham yo’q. Lekin faqat epchil qo’llarim, dov yuragim, sog’lom fikr qiluvchi kallam bor, xolos.

Kenja o’g’lining javobi cholga juda yoqib tushibdi va uni o’z merosxo’ri deb e’lon qilibdi.

Qolgan o’g’illariga o’shaning gaplariga quloq solishni buyuribdi.

Xalq donishmandligi shunday xulosa chiqaradi “ Kim yaxshi mehnat qilsa, uning kallasi to’g’ri va tez ishlaydi, boshqacha aytganda, mexnat protsessida inson tushunchasi rivoj topadi “.

O’zbek xalq donishmandligi xazinasida yana ko’p ibratli xikoyatlar, ertaklar, maqollar, zarbulmasallar borki, bularda xalol mexnat qilgan kishi boylik orttirib, mo’l-ko’lchilikda yashabgina qolmasdan, kasb orttirgani, o’z baxtini topgani tasvirlanadi. Shuning bilan birga halol mehnat protsessida odam bolasi aql o’rganib, to’g’ri va tez muxokama qila olishi ko’rsatiladi boshqalarga nisbatan Uz burchini tushunadi, odamning va molning kadriga etadi, adolatni anglaydi, mard va chidamli bUlib koladi.

Bir ertakda boy bilan kambag’alning bolasi dalada o’ynab yurib, cho’lga chiqib qolganlari va yo’lni yo’qotganlari gapiriladi. Boyning bolasi uyini topolmagan, kambag’al bolasi qayerga yursa, uning ketidan yig’lab boravergan, qorong’i tushgandan so’ng esa, beg’amlik bilan uxlab qolgan. Ertakda, boy bolasini noshud va notovonligi tasvirlanadi. Kambag’alning bolasi esa, ilgari otasi bilan birga dalalarda ishlagani uchun, tevarak-atrofni yaxshi tanigan~ kechasi esa, yulduzlarga qarab yo’l topgan. Yurgan yo’lida baliq ovlab, qirg’ovul tutib qornini to’ydirib yurgan, boyning bolasini ham boqqan, oxiri o’z qishlog’ini topib borgan. Hissadan hissa shuki, mehnat odam bolasini har qanday sharoitda darrov chora topadigan, epchil qiladi.

“Na bilsin” degan xalq qo’shig’ida shunday satrlar bor

Supra yoyib non bermagan,

Ekin ekib ter to’kmagan,
Ari zaxrini chekmagan
Asal qadrini na bilsin?

Demak, o’z peshona teri bilan ekib, non topmagan yoki o’zini ariga chaqtirib, asal hosil qilmagan odam, shu narsalarning qadriga yetmaydi. Odam har bir narsaning qadriga amaliy ish, mehnat qilgandan so’ng yetadi.

Tikonsiz gul,
Sadafsiz dur,
Mashaqqatsiz hunar bo’lmas
Zimiston ko’rmagan bulbul,
Bahorning qadriga yetmas!

Mashaqqat tortmagan odam o’z qo’lidagi mulkni ham extiyotlay olmaydi, qo’liga tushgan pulni ham bexudaga isrof qilib tugatadi, bu xil odamlar jamoat mulkini ham extiyot bilan saqlashni bilmaydi. Odamning extiyotkorlik xislatlari xam mexnat qilish protsessida, yoshlikdan voyaga yetadi.

Xalq donishmandligi ta’lim berishicha, kishining boshqalarga nisbatan to’g’ri muomalasi ham mehnat protsessida paydo bo’ladi. Mehnat qilmagan odam boshqalarning mehnatini ham qadrlay bilmaydi.

Xalq donishmandligida do’stlik, vafodorlik, ko’makdoshlik, adolatparvarlik va hurmat ham katta o’rin tutadi.

Ertaklardan birida mard jangchi G’ayrat obrazi tasvirlanadi. qashshoq odamning o’g’li G’ayrat o’z xayotini xavf ostida qoldirib, o’z do’stini-xonning o’g’li Tursunni falokatdan qutqarib qoladi. G’ayrat o’zidagi muloxaza kuchini va zexniy quvvatini ishlatadi. Ammo, shuxratparast xon o’g’li esa, rahmat o’rniga G’ayratga masxara bilan javob kaytaradi: “Mening ishlarimga aralashma. Sen menga-xonning o’g’liga o’rgatishga nima hadding bor. Mashaqqat tortma, o’zimning qo’l-oyog’im bor”. Xonning o’g’li Tursunning bu qadar bexayoligini ko’rib, sevgan kizi Pari undan yuz o’giradi va kambag’alning o’g’li G’ayrat bilan birga ketadi.

Xalq donishmandligi, har qanday odam xam o’z do’stlariga nisbatan burchini tushunavermasligini ishora qilib ketadi. Birga mexnatda bo’lgan va birga boshidan ko’p ish kechirgan odam do’st qadrini biladi. Eng yaxshi insoniy xislatlar-adolatparvarlik, hurmat va axdiga vafo qilishlik kurashda va mexnatda xosil bo’ladi. Mardlik, qaxramonlik, shijoat kabi ajoyib xislatlar kurashda va mexnatda chinakkan shaxslarda paydo bo’lishini xalq donishmandligi yaxshilab uqtiradi. Bunga Go’r o’g’li dostondagi kambag’al o’g’li-podachi misol bo’la oladi. Bosqinchilar, zolimlar bilan kurashda podachi o’zini ko’rsatib, dushmanlarni tor-mor keltirib, qaxramon bo’ladi. Uning nevarasi Ravshan xam kambag’allarga xizmat qilib, ularning muxabbatiga va go’zal Zulxumorning sevgisiga sazovor bo’ladi.

Xalq donishmandligi, kishidagi yuksak patriotizm (vatanparvarlik) tuyg'usi, o'z xayotini qurbon etishga tayyorlik, shijoat va qaxramonlik faqat mexnatda, zo'r qiyinchiliklarni yengib chiqish protsessida rivoj topishini tushuntirib boradi. Qiyinchilikni boshdan kechirgan odamda kambag'allarga, jabr tortganlarga darrov xaqiqiy achinish tug'iladi, boshqalarning g'amiga g'amdosh, alamiga qo'ldosh bo'ladi. Aksincha, dangasa va xushyoqmaslar o'rtasidan egoistlar paydo bo'ladi. Egoistlar o'z shaxsiy manfaatlaridan boshqa narsaga qiziqmaydilar. Ota-bobolarning xikmatli so'zlarida shunday deyiladi.

"Har bir yalqov qo'rqoq va kuchsiz. Kuchsizlar botir bo'lmaydi, kuchsizlar doim maqtanchoq bo'ladi. Har bir maqtanchoq doim joxil, doim axmoq, axmoq doim insofsiz. Yalqov ochko'z bo'ladi, xech kimga keraksiz damda o'zi bo'ladi".

Xalq donishmandligi dangasalarni, xushyoqmaslarni va oqsuyaklarni nafratlaydi, bolalarda mexnatsevarlik tarbiyasiga va mexnatkashlarni xurmatlashga katta ahamiyat beradi.

Mexnatsevarlik xususidagi maqollarda xalq o'z farzandini mexnatda tarbiyalashga intilganini ko'rsatadi.

Yigit kishiga yetmish turli xunar oz.
Gap bilguncha ish bil.
Qo'li o'ynaganning og'zi o'ynar,
Qo'li o'ynamaganning ko'zi o'ynar.
Qunt bilan o'rgan xunar,
Xunardan rizqing unar.
Mexnat kishini boqar,
Yalqovlik o'tga yoqar.

O'zbek xalq maqollari, matallar va ertaklar turmush va mexnatning turli tarmoqlarini qamraydi. Masalan, ekin ekish to'g'risida, xosilni yigishtirish tUgrisida, bogbonlik xakida aloxida-aloxida konkret makollar bor. Bu makollar juda Urinli, obrazli va tushunarli aytilgan uchun mexnat tarbiyasi metodi sifatida xizmat kiladi. Masalan, bunga misol bUluvchi kuydagicha makollarni olaylik`

Er xaydasang-kuz xayda!
Kuz xaydamasang-yuz xayda!
Bir kun burun sochsang,
Xafta burun Urasan.
Bogni boksang bog bUlar,
Botmon-daxsar eg bUlar.
Bokimsiz bog tog bUlar,
Yurak-bagring dog bUlar.

Mexnat tarbiyasining metodlari tUgrisidagi masalada xalk pedagogikasida rangbo-ranglikni va bolalarning individual xususiyatlarini xisobga olishlikni kUrish kiyin emas. Bir xil ertaklar injik bolalarga moslangan, ikkinchi xillari itoatkor bolalarga, uchinchisi esa Ujarlarga moslangan. Shuning uchun kUyidagi

ertaklarda tarbiyaning turlicha yUriklari kUrinib turadi. Bir ertakda ota Uz bolalarini oltin izlashga kiziktiradi, ikkinchi ertakda otaning suxbati ta'napiching aralash davom etadi~ uchinchisida esa-ota xayvonlarga eki bogdagi daraxtlarga karovning foydasi, eki shunga Uxshaganlar tUgrisida tUgridan-tUgri tushuntirib ketadi. Shu xil ertaklardan bittasi mana bu`

ulim tUshagida etgan dexkon Uzining uchta Uglini eniga chakiradi. Bolam! - deydi, xar kaysisinga aloxida-aloxida, - bogdagi toklardan birining ostiga tilla kUmib kUygan edim, lekin xozir kaysi tokning ostida ekani esimda yUk. Shu tillani kavlab topinglar, boy-badavlat bUlib ketasizlar.

Aka-ukalar tillani kidirishga tushadilar. Bir necha kundan keyin butun uzumzorning tagi kavlanib tashlanadi. Lekin kidirgan tillani xech kim topolmaydi. yozga borib uzumzor odatdagidan ikki-uch baravar ortik xosil beradi. Uzumzordan tushgan daromad bilan aka-ukalar boy bUlishib ketishadi. Shunda otalarining sUzi eslariga tushadi. Otalari erga tilla kUmmaganligini, Ugillari yaxshi ishlasin uchun jUrttaga aytganini tushunib olishadi.

Bu ertakdan kUrinadiki, uzumzorga karovning foydasini ilgarilari tushunmagan bolalarga ularning otasi ataylab shunday xiyla Uylab topgan. Bu xam bolalarni mexnatga Urgatishning Uziga xos bir usulidan iborat. Bolalar otaning sUzlarini uning Ulimidan keyin Uz mexnatlarining samarasini kUrgach tushunadilar.

Ikkinchi bir ertakda xavasmand Ugil bilan otaning suxbati xarakterlidir.

yoz kunlaridan birida, erta saxarlab, ota Uz Ugli bilan bog ichida aylanib yuradi. Ular kUchat kilingan gullarni va daraxtlarni tamosha kilishadi.

- Nima uchun anavi daraxt tikka Usganu, manavi daraxt egri Usgan? - deb sUraydi Ugli.

- Buning sababi shuki, Uglim, - deb javob beradi otasi, - tUgri daraxtni eshlikdan parvarish kilganlar, egri Usgan shoxchalarini kirkib turganlar, egri daraxt esa parvarish kilinmagan, Uz-Uzicha Usabergan.

- Unday bUlsa, - dedi Ugli, - parvarish kilishda katta gap bor ekan!

- Shubxa yUk, azizim, parvarish kilishning juda katta foydasi bor, - deb javob kaytargan otasi. - Bu narsaga sening Uzingga xam Urnak bUlishi mumkin. Axir sen xam nixol daraxtga Uxshaysan, seni xam parvarish kilish zarur. Agar men sening xato ishlaringni tuzatib, yaxshi yUlga boshlasam, sen esa menga kulok solib, aytganlarimni bajarsang, sen xakikatchi bUlib, tUgri odam bUlib etishasan. Agar sen karovsiz Ussang, ana Usha egri daraxtga Uxshab kolasan.

Bu ertak itoatkor va xavasmand bolalarga moslangan. Bunda bolalarni mexnatga Urgatishning boshkacha usuli sezilib turadi.

Boshka bir ertakda ota, narsalarning foydasini tushunmaydigan, xatto egilishni xam xoxlamaydigan, injik Ugil bilan ish kUradi. Albatta, agar bolalarning

bUlmagur injikliklarini Uz vaktida tUxtatilmasa, tekinxUrlikka aylanib ketishi mumkin. Tarbiyadagi xalk tajribasi bolalardagi bu xil salbiy odatlarni koralabgina kUymasdan, balki ularni tuzatish va kayta tarbiyalash usullarini xam kUrsatadi. Shunday bir ertakni aynan kUchiramiz`

Ota Uzining q0 yashar Ugli bilan daladan kaytaetib, yUl ustida tushib etgan bir takani kUrdi va Ugliga dedi`

- Takani ol!

- Eski taka uchun egilib Utiramanmi! - deb gap kaytardi Ugli.

Otasi indamasdan Uzi egilib, takani oldi-da, yUlda davom etdi. Kun issik edi. Bola chankay boshladi. Bir oz yUl yurgandan keyin olcha sotib Utirgan bokkol kUrindi. Otasi boyagi takani olchaga almashtirib, belbogiga tugib oldi. ugliga kUz-kUz kilib, bir dona olchani ogziga tashladi-da, bir donasini erga tashladi. ugli darrov egilib olchani oldi va chankogini bostirmokchi bUlib, ogziga soldi. Otasi yana bir dona olchani erga tashladi. Shunday kilib, bir donadan olcha tashlab, Uglini egilib olishga majbur kilib ketaberdi.

Ugli Un--Un besh marta egilib, olchalarni olib egandan sUng, nixoyat otasi tUxtadi va belbogida kolgan olchalarni Ugliga uzatib turib, dedi`

- KUrdingmi Uglim, sen takani kUtarib olish uchun bir marta egilishga eringan eding, olchalarni terib olish uchun esa Un martalab egilding. Bundan keyin minba’d esingda bUlsin` agar engil mexnatni ogir xisoblasang, undan battar ogiriga duchor kelasan, ozga kanoat kilmasang, kUpdan ajraysan.

Otaning ta’nalari ravshan. Demak, mexnat tarbiyasi tUgrisida xalk pedagogikasida turlicha usullar bor, unda bolalarning individual xususiyatlari xisobga olinadi. Bu usullar xalk tarbiyasining xaetiyligi va xakkoniyligini aks ettiradi.

kuyidagi makollar xam mexnat tarbiyasi metodlariga taalukli bUlib, kiska shaklda, nasixatomuz suratda aytilgan`

Yigit moli erda.
Ter chikkandan jon chikmas,
Mexnat kilmay roxat kUrmas,
Urug sepmay ekin Urmas!
Bugungi ishni ertaga kuyma!
Ishlaganning ogzi oshga tegar,
Ishlamaganning boshi toshga tegar.

Belni-peshlagan bilar,
Erni - ishlagan bilar.
Bersang - olasan, eksang - Urasan.

Xalk tradistiyasi ishekmaslikni koralaydi. Ertaklarda va makollarda xalk dangasalardan, xushekmaslardan kuladi.

Beli ogrimaganning non eyishini kUri!
Bekordan xudo bezor.
Dangasaning ishi bitmas.
yoz kelsa xam kishi bitmas.
Gap desang, kop-kop
Ish desang, Xujaylidan top.
Ish - ishtaxa ochar,
Dangasa ishdan kochar.
Ishga chUlok, oshga kUnok.
«ayratsizning gayrati
Ish bitganda kistaydi.

Xalk takasaltanglarni Ulguday emon kUradi, ayniksa boyligi bilan maktanuvchilardan kuladi. Xalk Urtasidagi terma kUshiklar- da shunday tankidlar uchraydi`

Ish ekmas, takasaltang.
Savlatiga bir karang,
Tekin eb, korni tarang
Ish desa, ankov, garang!
Xuv, anavi akamla!

Yana bitta terma kUshikda paxta dalasiga chikmagan yalkov shunday tankid kilinadi`

Uxlab etar dangasa,
Bokka chikar dangasa.
Chilim chekib dam-badam,
Nosvoy otar dangasa!

TekinxUrlar tUgrisida xalk Urtasida shunday mashxur bir makol bor`

urokda yUk,
Mashakda yUk,
Xirmonda xozir!

Ta’sirli, achitib, uzib-uzib oladigan sUzlar, xazillar bilan kishilarga ta’sir kUrsatish xalk tarbiyasining effektiv metodlaridan biridir. Tabiiyki, xech kim Uzini kalaka kildirishni, Uzidan kuldirishni, uyatga kolishni istamaydi, xalk tradistiyasida`

‘Uyat - Ulimdan emon!’ xisoblanadi.

Yana xalk Urtasida shunday makollar xam bor`

Eman daraxtning egilgani - singani.
Er yigitning uyalgani - Ulgani!
Er yigitta ikki nomus - bir Ulim,
Er yigitni nomus Uldiradi.

Otang ta’zirini olmay desang,
Odam ta’sirini ol!

Mana shularga kUra, tarbiya berishdagi xalk tajribasi bolalarga uyat-nomus tuygusi orkali ta’sir kUrsatishga katta axamiyat beradi. Xalk donishmandligi ish ekmaslikni xar kanday falokatlarning manbai deb xisoblaydi.

Yalkovlikning oxiri xUrlik,
Ishlikning ishi bitar
Ishsizning kuni Utar.

Shu nuktai nazardan xalk donishmandligi takasaltang, yalkov va dangasalarni koralaydi, Utkir tankid yUl bilan ularni Uz vaktidan kechiktirmay kayta tarbiyalash kerak deb xisoblaydi. Xalkning dunekarashiga kUra, dangasa-eng axloksiz odam, chunki tekinxUrlik dangasalikdan kelib chikadi.

Ishekmas va dangasalarni kayta tarbiyalash ishida xalk donishmandligi eng muxim usullardan biri deb Utkir xajv, umumxalk nafrati va masxarasi egdirishni xisoblaydi. Bu metodning tUgriligi xozir bizning sharoitimizda xam tasdiklanmokda. Yakinda Toshkent telestudiyasining tamoshalari-dan birida bir gurux tekinxUrlar va bezorilarning kirdikorlari kUrsatildi. Shular katorida YUldoshev degan bir odam xam kUrsatildi. Bu odam tekinxUrlar bilan alokasini uzib, xozir shaxar korxonalaridan birida ekspeditor vazifasida ishlar va kollektivning ishonchiga sazovor bUlgan.

Bu odamning tarjimai xolida, Uzi aytishga karaganda, mudxish epizodlar bUlagn. Xozir eshi et da bUlib, 20 yil Ugrilik kilgan va bir necha marta kamalib chikkan. Uning xikoyasidagi xarakterli Urin shundaki, uni Uz Utmishi bilan alokani uzib, xalol mexnat bilan kun kechirishga undagan narsa-vijdon azobi chekishi, boshka odamlar odida nomusdan Ulay deb kolgani. U tanish-bilishlarning kUziga karolmay kolgan, kulki va nafrat ostida yurishni istamagan. Mana shuning uchun xam xalk ishekmas, tekinxUr va dangasalarga karshi kulki kurolidan foydalanadi.

Bolalarda patriotizm tuygusini tarbiyalash Uzbek xalk donishmandligida kUzga kUrinarli Urin ishgol kiladi.

Bulbul chamanni sevar,
Odam vatanini.
Eldan ayrilguncha, jondan ayril.
uzga yurtning sultoni bUlguncha,
uz yurtingning chUponi bUl!
Eridan ayrilgan
Etti yil yiglar,
Elidan ayrilgan
ulguncha yiglar.

Bu makollar obrazli ravishda Vatanga muxabbat paydo kiladi, eshlarni vatanga fidokorlik ruxida tarbiyalydi. Yana shunday makollar, ashula va ertaklar borki, ularda vatanni ximoya kiluvchi kaxarmonlar mardligi madx etiladi,

dushmanlarga, zolimlarga nafrat egdiriladi. Shular vositali xalk pedagogikasi bolalarda botirlik tuygusini parvarish etishga zUr axamiyat beradi..

Arslon izidan kaytmas,
Yigit sUzidan!
Mard yUlida gov kolmas.
Ma’raka - mardniki
Ziefat - xalkniki.
Mergan ovda bilinar
Botir evda bilinar.
Mard bUlsang maydonga chik!
Mard maydonda bilinar.
Arslonning Uligi - sichkonning tirigi.
Yuz nomarddan yuz kaytar
Bir mardni xar kim maktar
Botir Ulsa, nomi kolar,
Nomard Ulsa, nimasi kolar!
Botirdan Ulim xam kUrkar.
Tilingni botir kilma,
uzingni botir kil.

Bu makollardan kUrinib turibdiki, xalk donishmandligi kUrkoklikni koralaydi, eshlarni jasoratli, botir, nomusli va samimiy bUlishga undaydi.

Maktanchoklik, Ujarlik, takabburlik va lakmalik xam odobga xilof sanaladi.

Ogiz bilan Urok Urgan
Oegi bilan mashok terar.
Nonni katta tishlasang xam
Gapni katta gapirma!
Gapi tUmtokning Uzi tUmtok.
Maktanma goz, xunaring oz,
Oti ulug, suprasi kuruk.
Sirti yaltirok, ichi kaltirok.

‘Xakka kargadan sUradi`

- DUstim karga, nega sen xech indamaysan? Balki, mening gaplarimga ishonmaetgandirsan?

karga javob kildi`

- Rostdan xam, xakkajon, sUzlaringga uncha ishongim kelmaetir, chunki lakmalar kUp lakillashvadi, xak sUzdan kUp adashadi’..

Unga sUzlaganim sir
Dune aylanibdi gir.
uttiz tishning orasidan chikkan gap
uttiz urug elga tarkalar.
Xar kungi va’zxonlikdan
Bir kungi jonbozlik yaxshi.

Bu misollardan ravshanki, lakmalik xam xavfli, xam odobga xilofdir.

Lakmalik xam xuddi maktanchoklik singari odamga kelishmaydigan kilikdir, inson nomusi va vijdoniga tUgri kelmaydi. Shuning uchun xalk pedagogikasi maktanchoklik xamda lakmalikni koralab, bolalarda kamtarlik va ogirlikni Ustirishga undaydi.

Xalk karashicha, lakma odamlar ikki Urtada jan-jal chikarib kUyishadi, dUstlarini xafa kilishadi kishilar Urtasida nizo va ishonchsizlik paydo bUlishiga sabab bUlishadi.

Yaxshi sUz bilan ilon inidan chikar,
yomon sUz bilan pichok kinidan chikar.
Sen Uzingni maktama,
Seni birovlar maktasin.
SUzga karab emas,
Ishga karab kadrlanar.
Gap bilguncha, ish bil!
Gap bilan va'da berma,
Ish bilan vada ber!

Xalk tradistiyasida maktanchoklik - joxillikning eng emon belgisidir, shunga kUra uni koralashadi.

Xalk karashicha kamtarlik insonning bezagidir. KUp vaysash, maxmadonalik kamtarlikka putur etukazadigan salbiy xususiyat bUlgani uchun xalk uni emonlab kUp makollar va ertaklar yaratgan. Yana bir necha misollar keltirib Utaylik`

Tig yarasi tuzalar,
Til yarasi tuzalmas.
KUp gap – eshakka yuk.
Kovush kaytarmok xayvonning ishi,
Gap kaytarmok nodonning ishi.

Shuning bilan birga xalk donishmandligi 'Til - akl Ulchagi', 'Til dilning tarjimoni' deb xisoblaydi. Xalk pedagogikasi eshlarni xusher, dushmanlarga nisbatan sergak kilib tarbiyalashga katta axamiyat beradi.

Dushmanning kulganiga ishonma!
Dushmanning sovgasidan kUrk
yov yUk dema bUrk ostida,
BUri yUk dema jar ostida.
Ot minsang Uylab uzokni
Bilib yur yUldagi tuzokni!
Pismik, telba fark kilar,
Tinch okkan suv garv kilar.

Xusherlikni tarbiyalash xUjalik masalalari bilan jips boglangan. Extietkorlik, tejash, Ugri va muttaxamlarga xusher bUlish xalk pedagogikasi tarakkieti davomida xech kachon Uz muximligini yUkotmagan.

kor egdi deb suyunma,

Aezi bor,
XUjam keldi deb suyunma,
Niezi bor.
Ofat kUrmay desang, xusher bUl!
uzingga extiet bUl,
kUshningni Ugri tutma!

Xazil mutoyiba eki kizikchilik shaklida, kiska-kiska iboralar bilan tejamlilik tUgrisida gapiriladi. Xalk donishmandligi tejamli bUlishni ochkUzlik eki xasislikka kUshmaydi. Tejash, xar narsaning Ulchovini bilish, pulni bilib sarf kilish yaxshi xislatlardan xisoblanadi.

Bundan tashkari, Ugrilardan va muttaxamlardan extiet bUlish kerak, ankovlikka karshi kurashish kerak, bu ish-xalk karashi bUyicha xusherlikning eng muxim tomonidir.

Xisobini bilmagan
Xamenidan ayrilar.
Chikasi kelgan molga
Egasi sababchi bUladi
Insofsizga erk bersang, elni talar,
Echkining shoxi xavfli,
Otning tuegi,
Axmokning xamma egi!

Xalk donishmandligi samimiy dUstlikni, ishda xamtixadlikni va kollektivizmni ma’kullaydi. Bu xususda kuyidagicha makollar bor`

DUstsiz boshim - tuzsiz oshim
Yangi libos oroyish,
Yaxshi yUldosh osoyish.
Birlashgan Uzar, ayrilgan tUzar.
Ayrilganni ayik er,
BUlinganni bUri er.
yolgiz otning changi chikmas,
Changi chiksa xam dongi chikmas.
Suv keltirar biror kishi,
Ekin ekar ming kishi.
Ikki erti - bir butun.

Xalk pedagogikasi kuch birligiga, kollektiv ishga katta axamiyat beradi. Birlik, xamdamlik bilan muvaffakiyatga erishuv, golib chikuv mumkin deb biladi. Boshkacha aytganda, kollektivchilik va inoklik – urushda bUlsa xam, tinch mexnatda bUlsa xam galaba garovidir.

‘Kuch - birlikda’ - deyiladi.

Shuning bilan baravar, xalk xikmatining uktirishiga kUra, dUstlarni tanlay bilish kerak, dUstni sinash kerak, birinchi uchragan, tasodifiy odam bilan dUstlashib ketaberish kerak emas.

Ishongan togda kiyik turmas.

eki`

Yaxshi dUst - jon ozigi,
yomon dUst - bosh kozigi-

deyiladi xalk makolida.

Aytmishlarki` yaxshi dUst - zUr davlat'.

DUstingni boshinga
Kulfat tushganda sina.
Odam odamni mexnatda sinar.
DUst sUzini tashlama,
Tashlab boshing kashlama.

Aldamchilik, giybat, igvo singari kusurlarga xalk donishmandligi nafrat egdiradi.

Xalk donishmandligida, bolalarning axloki uchun ota-onaning javobgarligi ayrim kayd etiladi.

'Uch ogayni botir' ertagida ota Ugillariga shunday deydi` 'ugillarim... Sizga uchta nasixatim bor. kulok soling va unutmang` xalol bUlsangiz – tinch yashaysiz, maktanchok bUlmasangiz, xech kachon yuzingiz kizarmaydi, dangasalik kilmasangiz baxtli yashaysiz. kolganini Uzlaringiz bilasiz'.

Ertakning davomida uch ogayin botir kaxramonona ish kUrsatgach, ularda kuch, kamtarlik va dovyuraklik paydo bUlgani tasvirlanadi.

Bolalarning kelajagi tarbiyaga boglik ekanligi xammaga ma'lum. Shuning uchun xalk pedagogikasi ota-ona rolini birinchi Uringa kUyadi va ular bolalarni kanday tarbiyalashlariga karab baxo beradi.

'Tukkan xisob emas, bokkan xisob'.
'Erka tutsa onasi, taltayadi bolasi'.
'Yaxshi boladan raxmat, emon boladan la'nat'.
'kUngiz xam Uz bolasini oppogim der,
Kirpi xam Uz bolasini yumshogim der'.
kizniki kiyin bilan bitar,
ugilniki Uyin bilan bitar.
Farzand aziz - odobi undan aziz!
kobil Ugil ot mindirar,
Nokobil Ugil otdan indirar.

Xalk tradistiyasida Uz bolalarini Ugirlikdan va elgonchilikdan kaytarmagan ota-onalar kattik koralanadi. uz Uglining buzilishiga sababchi bUlgan onaning jazolanish xakidagi ertakni misol keltiraylik.

Bir Ugrini tutib, xukmdor xuzuriga keltirganlar. Xukmdor uni Ulimga xukm kilgan. Dor ostida Ugri shunday degan`

‘Kichkina eshimdan Ugrilikka odat kilganman, onam esa mening bu odatimni ma’kullagan. Jonim yaxshi ish kilaetibsan, dedi onam. Biror marta, xalol kun kUrish kerak, deb gapirmadi. Shuning uchun, onamni xam jazolash kerak’. Xamma bu gapning mazmuniga tushundi, oldin onasini, sUng Ugrining Uzini dorga osdilar.

Esingizda bUlsin` kimning Ugli emon bUlsa, ajablanish kerak emas, bunga ota-onaning Uzi aybdor.

Ota-ona bilan bolalar Urtasidagi munosabatlar masalasi axlokiy tarbiyaning muxim momenti bUlgani uchun xar doim olimlar, ezuvlar va boshka xalk vakillarining dikkatini jalb kilib keldi. Xalk pedagogikasining ta’kidlashiga kUra, bolalarni axlokiy jixatdan tUgri tarbiyalash asosan ota-onaga, ularning obrUyiga, kUrsatgan Urnagiga, Uzidan kattalarga bUlgan munosabatiga boglik.

Otaga, onaga nima kilsang,
Oldinga shu kelar.
Otani xurmat kilmagan kishini,
Bolasi xurmat kilmaydi.
Otangning kadrini
Bolalik bUlganda bilasan.
Onaning kUngli bolada,
Bolaning kUngli dalada.

Ota-onaning obrUyi va bolalarni tarbiya kilishda kUrsatadigan Urnagi xalk donishmandligida muxim Urin oladi.

Sharmu-xaesiz bUlsang
Xar erda ersan shatta,
Ma’kul, bilimdon bUlsang
Izzat-xurmating katta.
Buyursa - bola,
Buyurmasa - balo!

Bolaning emon axloki, aldamchiligi, ayerligi, ogzi shalakligi xalk karashiga kUra, Ugrilik va takasaltanglikdan kolishmaydi. Ota-onani xurmat kilmasligi esa, tukkan - Ustirganlar uchun zUr falokat xisoblanadi.

Bokkaningda bolang ta’lim olmas,
Bokuvchi bUlganda kiynaydi rosa!
Bolani eshdan asra,
Nixolni boshdan asra!
Avval Uzingga bok,
SUngra nogora kok!
Achchik savol berib,
Shirin javob kutma!

Bir makolda, Uz ota-onasining kadriga etmaydigan bolalarga karata shunday deyiladi`

‘Ota-onang kadrini boshing yastikka etganda bilasan’.

Xalk pedagogikasining ta’lim berishiga kUra, ota ona bilan bolalar Urtasidagi munosabatlar doimo Uzaro mexr-muxabbat doirasida aylanishi kerak.

Shu munosabat bilan bir narsani eslatib Utsak Urinsiz bUlmas` xar bir xalk Urtasidagi buyuk va mashxur odamlarning tarjimai xollariga nazar solsak, ularning xammalari xam Uz ota-onalarini samimiy yaxshi kUrganliklarini kUramiz. uzbek xalk pedagogikasi xam xuddi mana shunday muxabbatni targib etadi.

Xalk tradistiyasi bUyicha, kattalarning yaxshi xususiyatlariga (xalollik, tUgri sUzlik va shunga Uxshash) ergashgan bolalar maktashga sazovordirlar.

Xalollik va tUgri sUzlik xalk xaetiga buzilmas konun sifatida Urnashgan va shu bilan eshlar tarbiyasiga doim zUr ta’sir kUrsatib keladi.

ugirlash va aldash kabi xar kanday odat fakat Ugrining eki aldokchining Uzi uchungina emas, balki ularning karindoshlari va er-ogaynilari uchun xam sharmandalik xisoblanadi va jamoatchilik fikri tomonidan koralanadi. Bir xalk makolida shunday deyiladi`

‘yomonga endashgan yikilmay kolmas,
Oxiri bir chukurga tikilmay kolmas’.

Bolalarni axlok normalariga Urgatishda xalk tradistiyalari- ning roli tUgrisida bir necha sUz aytib Utish kerak.

Xalk tradistiyasiga kUra, odatda, katta odam bilan duch kelganda avval kichkina salom berishi kerak, lekin kUl uzatib kUrishganda, oldin katta odam kUl uzatish kerak. Xotin-kizlar va katta odamlar Utirgan joyda chekish, kUlni shof kilish eki erkak bilan xotin munosabatlariga xos bUlib, fakat kattalar Urtasida gapiriladigan xazil gaplarga aralashish odob va koidaga xilof sanaladi.

yoshlarning mexribon va gapga kulok soladigan bUlishi xam xalk tradistiyasiga kUra yaxshi xislatlardan xisoblanadi. Katta odam Uzidan kichkinalarga erdamlashib kolguday bUlsa, kichkina kUlini kUksiga kUyib, tashakkur bildirishi zarur. KUpchilik bilan mexmonda Utirganda, dasturxon enida birovning kulogiga pichirlash, ovkatni chapillatib chaynash, ochofatlik kilish odobsizlik sanaladi.

Xalk tradistiyasi bUyicha ota-onalar Uz bolalarini esh chogidanok yaxshi-emon, uyat va xokazo nima ekanligiga Urgatib borishadi.

Odatda oilada kattalar bir-birlarini boshkalar oldida sizlab gapirishadi. Bolalar xam ota-onani, kattalarni fakat sizlab gapirishadi. Oila ichida mana shu xil Uzaro xurmat xalk Urtasida odat bUlib kolgan. Bu narsa Uz-Uzidan bolalarning tarbiyasiga yaxshi ta’sir kUrsatadi.

Xalk tardistiyasi bUyicha, ota-onalar bolalarni odob-axlokka Urgatadi, odamlar ichida shovkin solmaslikka, ovozini tutishga ta’lim beradi. uzidan kattalar uchraganda salom berish, birov chakirganda ‘labbay!’ deb javob kaytarish, kattalar ish buyurganda chopkillab borib bajarish, keksalarga Urin berish, kichkinalarga mexribonlik kUrsatish, bular xammasi odob koidalariga kiradi.

Ayniksa xozir, mamlakatimizdagi mexnatkashlarning moddiy sharoitlari tUxtovsiz yaxshilanib boraetgan bir davrda, biz borib kUrganimiz oilalarda xarakterli bir xususiyat bor. Bu xususiyat bolalarning ma’naviy jixatdan Usishlariga va eng yaxshi axlokiy xislatlarga ega bUlishlariga yUl ochadi. Bu xususiyat - ish kuni tamom bUlgandan sUng, oiladagi kattalarning Urtasida davom etadigan kuvnok kayfiyat, xazil va kulkilardan iborat.

Elimiz fuxoralari oilasida xalkning eng yaxshi tradistiya- lari saklanmishdir.

Xalkimizning tradistiyasiga kUra, mexmondUstlik choglarida ‘marxamat’, ‘raxmat’, ‘xush kelibsiz’ eki ‘kechirasiz’ kabi sUzlarni kayta-kayta eshitish mumkin. Ota-onalar bolalarga ularning eshlik choglaridan boshlab bu xil xushmuomalalarni Urgatadilar. Xalk Urtasidagi bu xil tradistion xushmuomalalik mustakil elimiz oilasida fakat saklanibgina kolmasdan, balki xar tomonlama Usmokda va yangi-yangi xushmuomalalik turlari bilan boyimokda.

Mexnatkash xalkimiz oilasida barcha eshi uluglar ishlaydi. Mexnatga va Uz vazifasiga ongli munosabat, xushmuomala, kuvnok kayfiyat-xalkimiz oilasidagi bolalar mana shularga ergashuvlari kerak.

Bu erda Uzbek xalkining tradistiyalari xakida gapirish Urinlidir. Mustakil elimiz kishilari ajoyib axlokiy xislatlarga egadirlar. Bu xislatlar eshlarining axlokiga, ularning mexnatga munosabatiga, kishilarga munosabatiga, Vatanga munosabatiga xal etuvchi ta’sir kUrsatadi. Mustakilligimizning galaba kozonishi bilan kishilarimizda ananaviy axlok vujudga chikdi.

2. XALQ PEDAGOGIKASIDA YOShLARNING AkLIY TARBIYaSI.

Xalk idrokining eng yaxshi kuchlari doima Ўzi uchun yangicha yUl qidirgan. Agar yaxshi dikkat berilsa, bolalarning akliy tarbiyasiga doir zarbilmasalar makollar, ertak va dostonlar, kUshik va rivoyatlar ilmning turli tarmoklarini kamrab oladi` xunar, chorvachilik, dexkonchilik va boshkalar. Bunday tashkari ba’zi xikmatli sUzlarda xalk idroki tUgridan tUgri joxillik va ongsizlikka karshi chikadi.

Xalk idroki savod chikarish ishiga zUr axamiyat berib, odamlarning pulga va boylikka nisbatan axmokona ochkUzliklarini koralaydi. Pulga, boylikka xirs kUyish - Ukishga va bilimlarni egallashga xalakit berishi uktiriladi. ‘Mol topguncha, akl top’, ‘bilim oltindan kimmat’ kabi makollar shuni isbotlaydiki, mol

va boylik orttiraman deb yurgan odamlar savodsiz va joxil axvolda koldi. Ikkinchi tomondan xalk donishmandligi ilmi-ma’rifatni oltindan yuksak kadrlaydi. Xalk idrokining donoligi shunda.

Bir ertakda shunday xikoya kilinadi` bor ekan, yUk ekan, bir chol bor ekan, u cholning Mamat ismli birgina Ugli bor ekan. Otasi Ugliga e00 tillo pul berib, mol olib-sotishga va shuning foydasidan oilasini bokishga buyuribdi. Mamat otasining gapiga kUnib, uzok yurtga karab jUnagan.

Uzok yurtda q00 tilloni sarf kilib, savodini chikargan, Ukish-ezishga usta bUlib olgan. Yana q00 tillo sarf etib muzika Urgangan. kolgan q00 tilloni sarf etib shaxmat Uynashni bilib olganda, uyga kup-kuruk kaytib kelgan. Otasi Uglining bu kilgan- ishidan achchiklanib, uni bir boyga xizmatkorlikka berib yuborgan.

Bora-bora Mamatga, Ukish-ezishni bilgani, muzika chalgani va shaxmat Uynagani juda askotgan. Oxiri u baxtli bUlib, mUl-kUlchilikda yashagan. Bu ertakdan kissadan xissa kilib chikarilgan makol xam bor` ‘Bilimlik kishi Uzar, bilimsiz kishi tUzar’.

uzbek xalk donishmandligida xat-savodning foydasi, eshlarning bilimli bUlib Usishi tUgrisida xar xil ertaklar, ashulalar, topishmoklar, makollar va zarbilmasallar juda kUpdir. ‘Akl bozorda sotilmas’ degan makol juda Utkir aytilgan. Yana boshka makolda,

Akl eshda emas, boshda bUlur.
Akl bUy bilan Ulchanmas.

deyiladi.

Demak~ ‘ma’lumot Uz-Uzidan xosil bUladi, bola katta bUla bergach, Uz-Uzidan akli tUladi’ deb karash yaramaydi, eshlikdan Ukib borish zarur. ‘ukigan Ugil-otadan ulu - xalk idroki Ukimishli odamga shunday baxo beradi.

Xalk xar doim maktabdagi ta’limga xurmat bildirib keldi. uzbek xalk tradistiyasiga kUra bolalarning maktabka kirishi xamma vakt ma’lum bir tantana bilan kayd etilgan.

Eski vaktda, ota-onalar bolalarini maktabga bergan chogda, bolalarga musulmon maktablariga xos kiyimlar kiydirganlar. Odatda, ota Uz Uglini masjid koshidagi maktabga keltirganda, Uzi bilan birga domla uchun dasturxon xam olib kelgan. Domla dasturxonni kabul kilib turib, bolaning xakiga duo Ukigan va islom donishmandligi asoslarini Uzlashtirishda bolaga muvaffakiyatlar tilab fotixa kilgan. Bolalarning Ukishga borishi xakida xalk Urtasida ma’lum nashra’ xam aytilgan`

Maktab boring bolalar,
Ilm oling bolalar,
yoshlikda olgan bilim,
Umr bUyicha kolar!

Uzbek xalki asrlar bUyi eshlarni Ukitish va tarbiyalashdagi Uz karashlarini maxkam saklab kelgan. Xalk Urtasidan turmush shinavandalari` olimlar, faylasuflar, shoirlar, tabiblar, muxandislar, ustalar, bogbonlar va chorvadorlar etishib chikdi. Xalk Urtasida yaxshi tarbiya kUrgan, xalol, kamtar, mexnat axliga sadokatli kurashchi - kaxramonlar paydo bUldi. Bularning xammasi tashkil topgan, maksadga tUla-tUkis yUnaltirilgan tarbiya natijasi edi. Ayniksa - xalk Urtasida paydo bUlib kolgan va zaruriy imkoniyatlarni kUlga kirita olgan ayrim kobil shaxslarning talantidan iborat edi.

Tarbiyaning maksadi tUgrisidagi masalalar folklordan tashkari xalk orzularini ifodalovchi buyuk kishilarning asarlarida x1m aks ettirilgan. Bu kishilar Uzbek adabieti klassiklari va Utmishdagi boshka mashxur zotlardir. Ular tarbiyaning maksadi xam vazifalarini Uzlaricha ifodalagan bUlsalar xam, lekin shubxasiz bu xil klassiklarning asarlarida xalk tarbiyasining ideallari va orzulari kisman aks etgan. Ayniksa, xalk tarbiyasining ideallari Uzbek klassik adabietining asoschisi Alisher Navoiy asarlarida aks etmishdir.

Eski maktablardagi joxil domlalardan xalk kattik kulgan va ularning ochkUzliklariga nafratlanib karagan. Xalk pedagogikasi joxillikka karshi nafratlanish ruxida tarbiyalash uchun uni ertak, ashula va dostonlarda koralaydi. Joxillik tUgrisida bitta shunday xikoya bor`

Joxil mulla maktabda bolalarni Ukitgan, unng Uzi savodsiz bUlgan, Uzbekcha Ukish-ezishni bilmagan. U xar bir bolaga aji-buji kilib xat ezilgan varakani tutkizib, edlashga buyurgan. Dars kuyidagicha bUlgan`

- Nikox uchun bir ot kerak.
- Bola tugilishi xursandlik, kimmatbaxo buyum sovga kilish kerak.
- Bolaga ot kUydirish uchun semiz toy beriladi.
- Xatna uchun uch tuya.
- ukitish uchun - besh tuya va xokazo.

Bir kuni maktabga savodli mulla kelgan. Shunda joxil mulla bir bolaga karab dars berib turganday kilib, kizim senga aytaman, kelinim sen eshit kabilida, bunday degan`

- KUp gapning xojati yUk, gapning pUstkallasini aytib kUyakolay. Menda qt tuya, bitta ot bor. Shulardan yarmi meniki, yarmi seniki.

uzbek xalki xam boshka xalklar singari Ukishni, ilm-ma’rifatni doim yuksak baxolagan va Uz bolalarini kichkinalikdan boshlab mumkin kadar kUprok Ukitishga intilgan. Ilm olishning axamiyati, joxillikning zarari tUgrisida xalk ertak va makollar yaratish bilangina cheklanmagan, bu tUgrida katta dostonlar bor. Bu tUgrida ota-bobolarning pand-nasixatlari, vasiyatlari bor. Xalk orzularini Uzida mujassamlantiruvchi ilgor intelligenstiya joxillikka karshi kurashib, Ukimishli bUlishni targib etib keldi. Bu ishimizda biz fakat eng mashxur, eng ifodali

makollar va zarbilmasallarnigina kUrsatib Utdik. Bu xikmatli sUzlarni Ukib shunday natijaga kelish mumkinki, xalk pedagogikasi Ukib bilim olishning muximligini kUrsatibgina kolmasdan, Ukishda izchillik kerakligini kayd etadi, bolalik chogidan Ukiy boshlash zarurligini uktiradi, Ukib bilingan ilmlarni xaetdagi amaliy tajriba bilan boglash lozimligini kUrsatadi. Chindan xam xalk real tushuncha bilan yashagan va Uz bolalarini akliy jixatdan tarbiyalash uchun zaruriy yUl-yUriklarni kUrsatgan. Bu xakikatni kuydagicha makollarda sezish mumkin`

Joxillikdan jon chikar,
kobillikdan dong chikar.
Jaxl - dushman, akl - dUst
Akli kalta pand eydi,
Akli teran kand eydi.
ukigan Ukdan oshar,
ukimagan turtkidan shoshar.
Okilga - ishorat,
Nodonga - kaltak.

Shuning bilan birga, xalk pedagogikasi Ukishda izchil bUlish xarakatchan bUlish, tirishkoklik va olgan bilimini amalda kUllay bilish kabi xislatlarning zUr axamiyatga ega ekanini ta’kidlaydi.

Oz-ozdan Urganib dono bUlur,
katradan kUpayib dare bUlur.
yoshlikda Urgangan xunar
uzingga Uljaga kolar.
Ilmni mexnatsiz egallab bUlmas.
Xunar Urganish uchun xam xunar kerak.
kunt bilan Urgan xunar.
Xunardan rizking unar.

Xalk donishmandligining ta’lim berishicha, kishi xaetida xar narsaning Uz vakti bor. Bolalikdan Ukish yaxshi, eshlik chogda ilm va xunar Urganib olishga oshikmak zarur, esh ulgayganda esa, yana Uziga yarasha kUp ishlar topiladi. Shuning uchun vaktin kadrlash kerak va fursatni kUldan bermasdan bilimlarga intilish zarur. Chunki, bilim - davlatdan kimmat, bilmagandan bilgan yaxshi! - deydi xalk pedagogikasi. ukish, ta’lim olish, fakat maktabda emas, maktabdan tashkarida, xaetning Uzidan xam Urganish mumkin. Xaet - jiddiy maktabdir. Bir makolda shunday deyiladi`

Xar bir ishning chamasi bor,
Xar darening kemasi bor.
Tomchidan dare bUlur.

Demak, bilim olishning xam chamasi bor. Bu chama shundan iboratki, intilishda izchil bUlish bilan birga, oz-ozdan boshlab kUpga karab borish kerak, boshkacha aytganda, osondan kiyinrokka, soddadan murakkabga kUchish kerak. Bu xil ta'limlarda, akliy tarbiyaning garchi elementtar bUlsa-da, Uziga xos didaktik koidalari mavjuddir. Shuning bilan birga bu koidalar tarbiyadagi xalk tajribasini chindan xam tUgri aks ettiradi. Bu xar bir shaxs uchun ravshan va tushunarlidir. Xikmatli sUlarni Ukigan va tinglagan odamlarga kuchli ta'sir kilishining sababi, ular kUp tajribada sinovdan Utganidir. Ular gayri ixtieriy ravishda kishining aklini egallab, Uylashga majbur etadi.

Usta kUrmagan shogird,
Xar makomga yUrgalar.
Piring kuchli bUlguncha,
Biliming kuchli bUlsin!

Bu makollarda xam boy mazmun va chukur ideya bor.

Bolalarga kasibiy ma'lumot berish xar doim mexnatkash oilaning dikkat markazida turgan. Ular, xalk Urtasidagi`

'Xunari yUk kishining
Mazasi yUk ishinin

Degan makolga amal kilib, bolalarining biror kasbni tezrok egallashiga zamin xozirlaganlar. Ma'lumot olish va kasb egallash zarurligini kayd etish bilan xalk pedagogikasi kiyinchiliklarga bardosh berish va ularni engishni shama kilib ketadi. Kim iroda kuchiga va mustaxkam xarakterga ega bUlsa, Usha odam ilm-xunarni egallaydi.

Ilm olish- igna bilan
kuduk kazish bilan teng.

Bu xil sUzlar kishining emostional tuygulariga ta'sir etib, unda dam muxabbat eki nafrat, chukur Uy, shodlik eki xafalik tugdiradi, bu xodisalar esa nerv faoliyati konunlariga kUra, miyada Uzini tUxtatish paydo kilib, kishini –mon fikrlardan va ishsizlikdan saklaydi. uki! Mexnat kil! Erish! Mana, nerv markazlari shunday faoliyatga kUzgaydi. Shuning uchun makollar va zarbulmasallar bolalarga ta'sir kiladigan, ularni emon kiliklardan saklaydigan eng yaxshi tadbirlardardir. Xalk tarbiyasining xikmatli xalk sUzlarining kuchi shundadir.

Xalk pedagogikasining manbalariddan biri sifatida ilm-ma'rifatni egallashga va tirishkoklik bilan Ukishga bagishlangan asarlardan, nakl-masallar katta axamiyatga ega.

Bularning xar bir satri joxillikka va bekorchilikka karshi karatilgandir. Shuning bilan, bu satrlar eshlarni matonatli mexnatga, erdagi va xavodagi narsalarni egallashga, tirishkoklik bilan Ukib, Uzlashtirilgan bilimlarni xotirda mustaxkam saklashga chakiradi.

Bu satrlarda xalk pedagogikasida nasixatlarning mazmuni chukur saklanganligi yakkol kUrinib turibdi. Tarbiya nuktai nazaridan ular chukur xaetiy, kiska shakllar tarbiya xakidagi eng muxim fikrlarni Uz ichiga oladi.

Makollar va zarbulmasallar, kUshiklar fakat xaet xakikatigina bUlib kolmasdan, ular xalk idrokining gulidir deganlari bechiz emas.

uzbek xalk pedagogikasining muxim masalalaridan biri ta’lim va tarbiya metodlariga kanday karash masalasidir. Xozirgi sharoitda bu metodlarni eskirib ketgan deb bUlmaydi. Ilmiy pedagogika undan kUp narsa olishi mumkin, Ukituvchilar va tarbiya soxasida ishlovchilar undan ancha narsa Urgansalar bUladi. uzbek xalk pedagogikasining metodika masalasidagi karashlari Uzbek adabietidagi asarlarda xam ancha ravshan eritilgan. Bu asarlarda eski maktabdagi domlalarning kamchiliklari xajv kilingan Urinlar xam bor. Eski maktablardagi nokulay sharoitlar bolalarning yaxshi ilm ololmasligiga, xatto savodini xam chikarolmasligiga sabab bUlgan. Ikkinchi tomondan ota-onaning bolalarni Ukitishdagi rollari kUrsatilgan. Bir xil bolalar tajang domlalardan kUrkib, maktabga borishdan bosh tortadilar, mana shunda ota-ona Uz bolasiga nasixat kilib, yuragiga dalda beradi, maktabda Ukishni davom ettiradi. Eski maktabda Ukib, darslarni uddalay olmagan bolaning talanti sUngra kanday Usganini bilish xam albatta kizikarlidir.

Sadriddin Ayniy shunday ezadi` ‘Otam meni kishlok masjidi koshidagi maktabga olib borganda, olti eshlarda edim. Onam menga dedi`

- Domlaga dasturxon xozirlab, olib borib berishni buyurganimizda, sen r yasharu r oylik, r xaftalik va r kunlik eding. yoshingga karaganda xam juda kichkina bUlganingdan, seni Ukishga yuborishga yuragimiz achib, yana xovlida Uynab yurishga, Usishga koldirdik. Lekin endi Ukish payting keldi, Uki va tengdoshlaringa etib ol, ular tUrt yasharliklaridan boshlab maktabda Ukietirlar!

Onamning bu nasixatlari meni tUlkinlantirib yubordi, men Ukishga, tengkurlarimga etib olishga, xatto Utib ketishga bel bogladim. Birok, maktabning axvoli mening gayrat va xarakat elkinimni sUndirdi’

“ayrat elkini sUnishiga domladan kUrkish sabab bUlgan. Eski maktabdagi serjaxl domla bolalarni urgan, falakka osgan, doim kUlidagi kaltak bilan kUrkitgan.

S. Ayniy shunday kilib, y yasharligida Ukishdan kochgan. Otasi uni aldab-suldab yana yUlga solgan` agar Ukisang, minib yurish uchun Uzingga eshak sotib olib beraman deb kUndirgan. Kichkina xUtuk minib yurishni bolasi tushmagur

juda yaxshi kUrgan. Otasi uning bu xoxishidan Ukishga kiziktirish uchun foydalangan. Albatta, uning otasi, Uz Uglini yaxshi kUrgan xar bir ota singari, tUgri ish kilgan. Domla esa, bolani Ukishga kabul kilib turib otasi enida va’da bergan` ‘yaxshi Ukisa, Uglingizga xar yakshanba kuni mushtday navvot beraman!’. Domlaning bu gaplari xam boladagi kUrkuvni ancha kamaytirishga erdam bergan. Bu tadbirlarning xammasi kUshilib, bolaning kayfiyatini Uzgartirgan, u yana kayta maktabga borib Ukiy boshlagan.

Oilada bolalarni siylash va jazo berish usulini xalk pedagogikasi kadimdan ma’kullaydi. Yukorida keltirgan misolimiz, Uzining ancha eskiligiga karamasdan, kiziktirish kanchalik bUlsa, bola unga shunchalik ixtier berishini isbot etadi. TUgri va ekimli muomala yaxshi ta’sir vujudga keltiradi, ta’sirlangan odam shunga karab amal kiladi. Bizning misolimizda, domladan yuragi chikib kolgan bola xushmuomala natijasida yana kayta Ukishga berilgan. Agar bolaning otasi dastlabdan eski maktab domlasiga kUshilishib Uz bolasini sUkaboshlaganda, xech kanday yaxshi natijaga erishmagan bUlardi. Xalk pedagogikasi bolalarni tashki sharoitlar ta’siri ostida, tarbiyachi raxbarligida kaytadan tarbiyalash mumkin deb xisoblaydi.

kuyidagi misoldan kUrish mumkinki, S. Ayniyning otasi kerak momentda Uz Ugliga nisbatan bir maxallar otasidan Urgangan usulni kUllagan.

Kunlardan bir kuni Ayniy yana maktabga borishdan bosh tortgan. Buning sababini uning Uzi shunday tasvirlaydi`

‘Men uyga kelgach, onamni kUrdim-da, yiglab yubordim. Onam sUradi` ‘Nima bUldi senga? Nega yiglaysan?’ Men xech narsa deelmadim. Nixoyat, otam kelib jaxl bilan dedi` ‘Nima bUlganini darrov ayt! Aytmasang, kulogingni kesib tashlayman!’

Men yigidan xikkillab turib, dedim`

- Bolalar bir-birlari bilan urishdi.
- Agar bolalar urishgan bUlsa, senga nima? - dedi otam. - Agar sen Uzing xech kim bilan urishmagan bUlsang, xech kim seni sUkmagan bUlsa, nimaga yiglaysan?
- Domla ularni urdi.
- Yaxshi kilipti~ urishkok bolalar doim kaltak eydi.
- Men maktabga bormayman.
- Bu yaxshi emas, - dedi otam pUpisa bilan, - nega bormaysan?
- Domla meni xam kaltaklaydi.
- Urmaydi. Agar u senga tegsa, men uning kulogini kesaman. Otam chUntagidan pichokchasini chikarib, menga kUrsatdi va`
- Mana shu bilan, - dedi va yana takrorladi. - Agar domla senga tekkuday bUlsa, mana shu pichok bilan uning kulogini kesaman.

Men otamning va’dasidan juda xursand bUldim va jirkanch domlaning basharasini kuloklari kesilgan xolda kUz oldimda tasavvur etib, xael surib ketdim` ‘Domla meni ursa yaxshi bUlardi. Men otamga shikoyat kilaman, otam domlaning kuloklarini kesadi. Men uni tamosha kilaman’.

Birinchi sinfda Ukiydigan bola mana shu xil muxokama yuritar ekan, bora-bora, shu maktabda, Usha domlaning kUlida Ukiy olmagan. Uning Ukiy olmaganiga asosiy sabab -domlaning notUgri metodi va Ukuvchining xoxishi bUlmaganidir. Domla arab alifbesidan dars berganda xar bir xarfning aytilishini va Ukilishini ochik tushuntirmasdan, uzokdan turib ‘Alif, be, te, se’ deb kichkirabergan, bolani esa ketma-ket kattik ovoz bilan takrorlashga majbur etgan. ukishga mutlako xoxishi bUlmagan Ukuvchi esa, kUlidagi taxtachasiga sira xam karamagan, domladan kUzini uzmasdan Utirabergan, domlaning betini, sokolini va kUlidagi uzun taegini tamosha kilib bakrayib Utirabergan. Dars shunday Utgan` ‘Domla meni Uzining rUparasiga Utkizib oldimga taxtachani kUyib, darsingni Uki dedi.

Men taxtachaga karamay aytdim`

- Alif, be te, se..,
- TUgri! Borakallo! - deb maktadi meni domla va ezishda davom etib turib, dedi` - Ukishni davom ettir ‘Jim, xe, xe’ degin!

Men domlaning kir yuziga, eshovlab turgan xira kUzlariga, echkisokoliga tikilib turib, uning sUzlarini takror etaberdim`

- Alif, be, te, se..,

Lekin men boshi kaerdayu keti kaerdaligini bilmas edim.

Naregini Uki! - dedi domla jaxl bilan, Uzi ezishni davom ettirdi. SUngra.. menga karadi va Uylanib turib dedi, - juda zexning xit bola ekansan. Senga kachondan beri Urgataman, sen xech narsani bilmaysan. Men sUradim`

- Siz menga nimani Urgatdingiz?
- Jim, xe, xe, - dedi u.
- Buni men bilaman! - dedim men va ‘jim, xe, xe’ deb takrorladim-da, lekin naregini bilmaganimni aytdim.
- Naregi xam xuddi shu! - dedi domla. - Xosh borakallo! Joyingga Utir, Ukiyber.

Men Uz joyimga Utirib, takrorlashga tushdim` ‘Jim, xe, xe’ xamon domlaning yuzidan, ayniksa uning echkisokolidan kUzimni uzmas edim’.

Bola xilda Ukitish metodidan kanday okibat bUlishi mumkin?

Okibat shuki, bolalar xech narsa Urganmay kolishidan tashkari, umuman Ukishni emon kUrib koladilar. Bolada Ukishga beparvo karash tugiladi, xech narsani bilmay kolgani uchun kaygirmaydi. Bir yildan keyin, otasi Uz Uglining

bilimini sinab kUrsa, Ugli xech narsa bilmas ekan, bu axvoldan xafa bUlgan ota, keskin choralar kUradi. S. Ayniy xikoyasini aynan kUchiramiz`

‘Bir kun otam... abjad ezilgan taxtachani koshimga kUydi! Birin-ketin xarflarni menga kUrsatib, sUradi`

- Bu nima? Bunisi-chi?

Men otamning birorta sUrogiga javob berolmadim. Men taxtada ezilgan xarflarning nima ekanini mutlako bilmas edim, chunki uni xech kim menga kUrsatgan emas edi.

- Sen maktabda keying kunlarda nimani Urganding? - deb sUradi otam xafa bUlib.

Men abjad saboklaridan edaki bilib olganlarimni aytib berdim.

- Sen tUti kush bUlib kolipsan-ku! - dedi otam, - sen gapirishga gapirayapsanu, lekin nima deyapganingni Uzing xam bilmaysan!..

‘urganish oson, Urgatish kiyin’ deyiladi xalk Urtasida. Yukorida keltirilgan misolda xar ikkovining xam natijasi kUrinib turibdi.

Bu erda darsni Uzlashtira bilmaslikning ikki sababi bUlgan deyish mumkin` birinchi - eng asosi-domla bolaga nima kilish kerakligini kUrsatmagan, fakat xarflarning otini baland ovoz bilan takrorlashga uzokda turib buyurgan. Shunday bUlgandan keyin, bola Ukishning boshi kaerda, davomi kaerda, albatta ajrata olmagan.

Demak, gap domlaning Uz vazifasiga sovukkonlik bilan karaganida xamdir. Bundan shunday natija kelib chikadiki Ukuvchining darsni Uzlashtira bilmaslik sabablarini belgilashda xalk pedagogikasi juda tugri xulosaga kelgan, bu xulosa bizning zamonamizda xam Uz aktualligini yUkotmagan.

Darsni Uzlashtira bilmaslikning ikkinchi sababi-domlaning jaxli Ukishga va domlaning Uziga nisbatan bolada nafrat kUzgaganidadir. Bolaning kUngli Ukishdan sovub kolgan. Xalk tarbiyasidagi tajriba shuni kUrsatadiki, Ukishdagi muvaffakiyat, fakat domlaning ustaligiga boglik bUlmasdan, balki Ukuvchining tirishkokligiga xam boglikdir. Bolalarda Ukishga xoxish bUlmasa, darsni Uzlashtirish juda kiyin, unday bolalarni kaytadan tarbiyalash, Ukishga kiziktirish yUlini topish kerak. Bu vazifa oson emas, juda murakkab vazifa. Xar kanday pedagog, xar kaysi ota-ona xam bu vazifani uddalay bermaydi. Shunday bUlsa xam xalk pedagogikasi kaytadan tarbiyalash mumkin ekanligini tasdiklaydi.

Tarbiya ishidagi xalk tajribasi bu tUgrida xam kUp Urnaklar beradi. ukishning eng muxim masalalaridan biri Ukuvchilarning savodi, tUgri va chiroyli ezuvidir. Tarbiya ishidagi xalk tajribasi bu tUgrida xam kimmatbaxo fikrlar beradi, yaxshi savod chikarishning va aksincha emon savod chikarishning sabablarini kUrsatadi~ xajviy shaklda, majoziy yUllar bilan xunuk xat, notUgri ezuvlarning sabablari ochiladi.

Bu masalada xam Sadriddin Ayniy ezgan xotiralar dikkatga sazovordir. Ayniy, Uz domlasining xusni xatdagi xatosini tasvirlaydi va nima uchun uning ezuvi umr bUyi xunuk bUlib kolganining sababini aytadi~ domlaning xati xunukligidan uning Uzidan boshka xech kim Ukiy olmas ekan. Ayniy shunday deydi`

‘Said Akbar Buxorodan keldi. Men uning kUlida xusnixat mashk kilishim kerak edi... u, bir varak kogozga katta-katta kilib bir necha xarflarni ezdi. U menga bu xarflarni kanday ezish kerakligini kUrsatishi darkor edi. Buning Urniga u, kogoz betiga aji-buji kilib katta xarflarni ezdi-da sUngra dam Uchirgich bilan, dam ogzi bilan (ilgarigi kora siexlar yalab Uchirilar edi) xarflarning yUgon ezilgan joylarini tUgriladi. Shundan sUng uning xati anchagina Uxshovga kelib, chiroyli kUrina boshladi. Bu xatni kUrib, xech kim kamsita olmasdi. Varakni kUlimga tutkizib, Said Akbar buyurdi`

- Uyga borib, bu xarflarni xuddi men ezganga Uxshatib kUchirib ezib chik! SUng uni aloxida kogozga kUchirib ertaga menga olib kel, men kUraman. Agar yaxshi ezib kelsang, men senga yangi vazifa beraman. Agar emon ezsang, yana kaytadan ezib chiktiraman.

Men bu varakani olib, uyga ketdim. Uyda mashk-pashk kilib Utirmasdan, titragan kUlimga kamish kalamni oldim-da tUppa-tUgri menga buyurilgan xarflarni kUchirib ezaberdim. Xarflar egri-bugri va xunuk chikdi, lekin men xafalanmadim, - Uz domlamdan Urganganimni kildim` siex eyilgan va kiyshik ezilgan joylarini Uchirdim. Ba’zi Uchirilgan joylarga, domla kanday kilgan bUlsa, shunday yangidan chizdim. Xarflar epakaga kelganday kUrindi. Men darsni xozirlab, otamga kUrsatdim.. U mening kay yUsinda ezganimni bilmadi-da, maktab kUydi. Ertasi ertalab ezgan xatimni domlaga olib bordim, xali ezishga Urganmay turib, uning Uzidan kalbakilikka Urganganimni domla xaeliga xam keltirmadi. Domla xam meni maktadi va ikkinchi sabokka kUchishimga ruxsat etdi...

Men Uz kUlimni mashk kilishga Urgatmaganim uchun xar doim kalbaki kUchirishga va Uchirib tuzatishga odatlandim.

Olgan saboklarim tamom bUldi, lekin xatim xunukligicha koldi. Men ezgan xatni mening Uzimdan boshka xech kim Ukiy olmas edi. Xatto Uzim xam bundan bir necha kun oldin ezgan xatimni Ukishga kiynalardim.. Xatim umrbod xunuk bUlib koldi. Said Akbar domlaning soxta yUllar bilan xat ezishga Urgatgani meni shunday axvolga soldi’.

Xat xunuk bUlib kolganiga, notUgri kalligrafiyaga asosiy sabab – domlaning boshdan notUgri kUrsatgani ekani Ukuvchiga ravshan, albatta. Bolalarning kUzi darsning mazmunidan kUra kUprok tashki kUrinishlarini yaxshirok fark kilar ekan. Bola xarflarning Uzini kanday ezish koidalarini Uzlashtirishdan kUra,

domlaning Uchirgani, bUyab kUyganlarini tezrok Urganib olgan. Domla esa buni sezmagan.

X U L O S A

Xalk pedagogikasining xusnixatga axamiyat berish koidasi xozirgi bizning kunlarimizda xam sira Uz axamiyatini yUkotgan emas. Toza va chiroyli ezish, xusnixat koidalariga rioya kilish birinchi sinf bolalarini ezuvga Urgatishdagi aktual masalalardan emasmi, axir? Odatda birinchi sinf bolalarining daftarlarida kamchiliklar kUp bUladi, varaklar iflos, burchaklari kayrilgan, xarf va rakamlar egri-bugri, satrdan satrgacha kUchishlar notUgri va xokazo. Bu xolatlarga kUp vakt Ukituvchilarning va sinf raxbarlarining nazari tushmay koladi. Alifbe Urgatishgacha bUlgan davr xamma joyda xam bir xil Utmasligi sir emas. Bu davr bir maktabda i kun davom etsa, ikkinchisida q0 kun, uchinchisida - ikki xafta davom etadi. Ba’zi maktablarda esa Ukuvchilar butun sentyabr oyini mayda-chuyda chizib Utkazadilar. KUp vakt bolalar xarflarni Ungdan chapga karab ezaetganlarini xam uchratish mumkin. Masalan, ‘T’ xarfini ezish uchun bola dastlab Ung ekdagi tikka chizikni, sUng Urtadagini, keyin eng chapdagisini ezadi. Tepadagi chizikni xam Ungdan boshlab chizadi. Asta-sekin bu narsa Ukuvchiga odat bUlib koladi va bora-bora bu odatdan kaytarish kiyin bUladi. Tarbiyadagi xalk tajribalari uzok vaktlar davomida xam Uz axamiyatini yUkotmaydi, chunki u yakkol xaetiy xakikatlarga asoslangandir.

Tarbiya xakidagi makollar, masallar va kUshiklar bolalarga ta’sir kUrsatishning eng yaxshi vositalaridandir. uz vaktida aytilgan xikmatli sUz va nozik fikr bolalarning tuygusiga chukur ta’sir kiladi va uzok vakt esda koladi. Shuning uchun, asrlar davomida vujudga kelgan xalk tradistiyalari bolalar tarbiyasiga ijobiy ta’sir kUrsatadi, chunki ular xaet tajribasida kayta-kayta sinalgandir. Ayniksa xalk esh bUginni tarbiya etishda Uz metodlarini vujudga keltirgan.

Pedagogika fani xalklarning bu xil eng yaxshi tradistiyalaridan foydalanishi zarur. Ularni, demokratik xukukiy davlad va fuxorolik jamiyat kurish manfaatlari yUlida, Usaetgan esh avlodning tarbiyasi va ma’lumot olishi uchun kUllanish kerak.

! D E B I Ya T L A R

1. Arginbaev X.A. kazak xalkindagi semya pen neke.
Almati   ilim qoue.

2. !leUov %. karakalpakstanda t1lim-t1rbiyalik oylardi4
k1liplesiUi x1m raUajlaniUi. N5kis. ‘Bilim’

3. karakalpak xalkini4 etnopedagogikasi.
N5kis ‘Bilim’ qoot

r. Izmailov A.E. Narodnie pedagogiki Sredney Azii i
Kazaxstana. M., ‘Pedagogika’ qooq

t. Sarsenbaev N. Obichay, tardistii i obщestvennaya jizn.
Almati. qour

y. Volkov G.N. Chuvashskaya narodnaya pedagogika. Cheboksari.
qoti.

u. Esbergenov X. karakalpaklardi4 geypara d1st6rleri.
N5kis. ‘karakalpakstan’ qoyr.

i. Mirtursinov Z.F. Uzbek xalk pedagogikasi. Tashkent.
‘Fan’. qoue.

o. Shabaeva M.F. K voprosu o proisxojdenie vospitaniya.
mingizip,   ‘Sovetskaya pedagogika’ qotr g.